

УДК 378.147=161.2

Владимирова В.І., Шевченко О.М.
Українська медична стоматологічна академія**ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ АСПЕКТУ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

Анотація. У статті розглянуто сутність лінгвокраїнознавчого аспекту. Досліджено важливість та окреслено особливості впровадження лінгвокраїнознавчого аспекту в курс «Українська мова як іноземна». У статті обґрунтовано перспективність лінгвокраїнознавчого підходу у процесі навчання української мови як іноземної; встановлено, що в межах зазначеного підходу культура є об'єктом навчання, а мова – засобом отримання інформації.

Ключові слова: лінгвокраїнознавство, українська мова, культурологічний аспект, іноземні студенти, міжкультурна комунікація, комунікативні завдання.

Vladymyrova V.I., Shevchenko O.M.
Ukrainian Medical Stomatological Academy**LINGUISTIC AND COUNTRY STUDY ASPECT IN THE TEACHING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE**

Summary. The article is devoted to the study of the importance and features of the implementation of the linguistic and country study approach in the process of teaching Ukrainian as a foreign language. It is revealed that culture is the object of study within the framework of this approach, and language is a means of obtaining information. The cultural component is not just certain cultural information transmitted through the language, but an inherent sign of language, inherent in all its levels. Studying the Ukrainian language by foreign students through the prism of culture accelerates the process of adaptation to a new cultural environment.

Keywords: linguistic and country study, Ukrainian language, cultural aspect, foreign students, intercultural communication, communication tasks.

Постановка проблеми. Україна стрімко входить в освітній і науковий простір Європи. Все більше іноземних громадян прагнуть здобувати вищу освіту в Україні. Підвищення якості підготовки фахівців для зарубіжних країн сприятиме набуттю статусу конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг. Підготовка фахівців високого рівня можлива лише за умови успішної інтеграції студентів у нове навчальне середовище. Цьому має сприяти подолання комунікаційно-лінгвістичного (недостатнє знання мови країни навчання та недостатній рівень володіння мовленням як засобом спілкування), культурного (різниця культурних цінностей стосовно культури країни навчання), соціального (повна зміна оточення) та психологічного бар'єрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Власне розширення міжнародних зв'язків України, необхідність спілкування людей різними мовами, ознайомлення з культурними традиціями та особливостями етносу прискорює процес вивчення української мови іноземцями [11, с. 173].

Методика викладання української мови як іноземної великого значення надає лінгвокраїнознавчому аспекту.

Лінгвокраїнознавчу проблематику почали розглядати в 60-х рр. ХХ ст. в працях з порівняльно-історичного мовознавства (Ф. Буслаєв, Я. Грім, Й. Гердер) та психологічного напрямку лінгвістики (В. фон Гумбольдт, Г. Штейнталь, О. Потебня та інші).

Лінгвокраїнознавство «має прикладну спрямованість і застосовує вивчення ментальності й національного характеру народу лише побіжно у зв'язку з відповідною фоною інформацією» [10, с. 354]. Воно тісно пов'язане з історією мови, лінгвостеміотикою, фразеологією, етнопсихолінгвістикою, літературою, історією та культурою етносу загалом та певного регіону зокрема тощо [10, с. 354].

Українські дослідники цієї проблеми звертають особливу увагу на відображення лінгвокультурологічного елемента у мові.

Сучасні освітні концепції та культурологічні підходи до викладання мови як іноземної припускають усвідомлення нерозривності зв'язків у триаді мова – культура – суспільство, новий погляд на роль соціуму в становленні мовної особистості. Будь-яка мова, відображаючи в концентрованому вигляді духовне життя людства, є найважливішим засобом виховання. Опановуючи мову, студент не тільки пізнає навколишній світ, а й вчиться в ньому жити. Сучасна освіта займається проблемами подолання мовно-культурних перешкод, які виникають під час вивчення української мови іноземними студентами шляхом дослідження розвитку культури різних народів та прищеплення студентам поваги до інших культур, через зіставлення зі «своїм» потреби зрозуміти «чуже». Тут доречно згадати слова Вільгельма фон Гумбольдта: «Через різноманітність мов для нас відкривається багатство світу і розмаїття того, що ми пізнаємо в ньому, людське буття стає для нас ширше, оскільки мови у виразних рисах дають нам різні способи мислення і сприйняття» [2, с. 349].

Оскільки мова не існує поза соціально набутою сукупністю практичних навичок та ідей, що характеризують спосіб життя, тобто поза культурою, лінгвокраїнознавство розглядає необхідність поєднання навчання іноземної мови з вивченням суспільного й культурного життя носіїв мови. Мова йде про необхідність вивчення національного характеру, стилю життя носіїв мови, оскільки знання слів та вміння користуватися граматичними конструкціями не є запорукою адекватного вживання мовних одиниць. Роботи В. Андрущенко, Н. Висоцької, О. Гриценко, І. Дзюби, М. Кочерган, М. Кушнарьової, І. Огі-

енко, В. Сафонові, О. Шевченко та інших присвячені питанням поєднання культурологічних знань із вивченням іноземної мови. Першочергове значення у процесі іншомовної підготовки надається вивченню традицій та побуту носіїв мови, норм спілкування та поведінки представників певної культури. Отже, мова йде про включення елементів країнознавства у викладання іноземної мови, тобто заміну традиційного викладання лінгвокраїнознавчим.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Автори статті переконані, що у ході викладання української мови як іноземної недоцільно відкидати фонові знання про країну, мова якої вивчається, адже процес навчання буде мати виключно інформативний характер, позбавляючи майбутніх фахівців можливості користуватися українською мовою як засобом спілкування в подальшому. Окрім того, змінюються акценти, пов'язані з рівнем представлення культури і побуту країн. Цим зумовлений наш інтерес до лінгвокраїнознавчого аспекту в процесі викладання української мови як іноземної.

Мета статті – розглянути сутність лінгвокраїнознавчого аспекту та окреслити особливості його реалізації в умовах засвоєння української мови іноземними студентами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У різних країнах термін «лінгвокраїнознавство» сьогодні трактують по-різному. Наприклад, у Німеччині його називають терміном «культурознавство» (Kulterkunde), у Франції – «мова і цивілізація» (langue et civilisation), а в англійській методичній літературі – «лінгвокультурні дослідження» (lingualcultural studies). Українські вчені розглядають мову як скарбницю національної культури, а культуру – як «чинник формування мовних явищ і процесів» [4, с. 11], переконані, що навички іншомовної комунікації в структурі соціокультурної компетентності розвиваються за наявності фонових знань про національні особливості країни, мова якої вивчається, а також формують уміння швидко орієнтуватися й адаптуватися в іншомовному середовищі.

У зв'язку з розглянутими положеннями значно змінюється викладання предмета «Українська мова як іноземна» на початковому етапі навчання. Розширюються змістовні рамки дисципліни, зазнають змін організаційні та методичні основи заняття, але в більшій мірі – в безпосередній залежності від затвердженого культурологічного підходу відбувається перегрупування цілей і завдань. Завдання адаптації та соціалізації іноземних студентів виходять на перше місце, а також вимога формування крім лінгвістичної та комунікативної компетенцій ще й лінгвокраїнознавчої. Процес оволодіння іноземною мовою нерозривно пов'язаний з процесом засвоєння іноземними студентами соціокультурного пласта народу – носія мови, що вивчається.

Лінгвокраїнознавчий аспект міцно утвердився в практиці навчання іноземних студентів українській мові. Лінгвокраїнознавство збагачує знання про країну досліджуваної мови конкретними і переконливими відомостями з різних областей життя суспільства; служить джерелом інформації для мовленнєво-мисленнєвої діяльності; дає можливість систематизувати і активізувати цінний

лексичний і граматичний матеріал у висловлюваннях, що мають краєзнавчий зміст.

Утворюючи непросто поєднання лінгвокультурології з країнознавством, лінгвокраїнознавство виокремлює власне коло проблем в методиці навчання іноземній мові за професійним спрямуванням.

Предметом лінгвокраїнознавства є спеціально відібраний однорідний мовний матеріал, що відображає культуру країни мови, що вивчається, перш за все в області лексикології, лінгвокраїнознавство є головною умовою оволодіння лексикою, що забезпечує не тільки власну комунікацію, скільки міжкультурну комунікацію.

Вивчення лексики та оволодіння нею в лінгвокраїнознавчому аспекті (тобто з точки зору країнознавчої інформації в семантиці слова) сприяє переходу на іншу знакову систему, необхідну для формування вторинної мовної особистості, а також продуктивного білінгвізму. Оскільки основним принципом навчання іноземних студентів є комунікативний метод, заснований на використанні досліджуваних фактів в активному спілкуванні в мовному середовищі, інформація, пов'язана з місцем перебування студентів, є важливим джерелом розвитку їх комунікативних здібностей.

Аудиторна робота являє собою джерело знань про іноземну (українську) мову. За словами С.Г. Тер-Минасової, «кожне іноземне слово відображає іноземний світ і іноземну культуру». Аудиторна робота спрямована на розширення і вдосконалення практичних навичок і умінь в області мови [12].

Процес адаптації до нового середовища відбувається також і під час позааудиторних заходів, які не тільки формують мовну, мовленнєву та соціокультурну компетенції а й долучають іноземних студентів до історії, культури та слов'янських традицій, сприяють розвитку їх творчих здібностей та міжкультурного діалогу.

Таким чином, позааудиторні заходи поєднують навчальний, національний і розважальний компоненти, що дозволяють зрозуміти культуру і соціальний устрій країни, усвідомити практичне застосування студентами-іноземцями іноземної мови.

Феномен полікультурної особистості в аспекті викладання іноземної мови за професійним спрямуванням.

В умовах поглиблення міжкультурної комунікації та міжкультурного діалогу актуальною для методики викладання української мови як іноземної є проблема формування мовної особистості нового типу полікультурної особистості.

Поняття «полікультурна особистість» виникло в результаті переосмислення дефініції «мовна особистість» в системі «мова – культура – людська особистість». У сучасній лінгвістиці звернення до мовної особистості пов'язане з іменами В.В. Виноградова і Ю.М. Караулова. У широкий науковий обіг це поняття ввів Ю.М. Караулов, який під мовною особистістю розуміє «сукупність здібностей і характеристик людини, що обумовлюють створення і сприйняття ним мовних творів (текстів), які розрізняються ступенем структурномовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, певною цільовою спрямованістю» [3].

Що стосується практики викладання іноземних мов, сучасна методика запропонувала но-

вий концепт – «вторинна мовна особистість», під якою розуміють сукупність здібностей людини до іншомовного спілкування на міжкультурному рівні, до адекватної взаємодії з представниками інших культур. При цьому підкреслюється, що процес формування вторинної мовної особистості пов'язаний не тільки з оволодінням вербально-семантичним кодом іноземної мови (мовною картиною світу носіїв мови), а й з формуванням у свідомості інофона концептуальної картини світу, що дозволяє людині зрозуміти нову для нього соціальну дійсність. І.І. Халеева зазначає, що «переводячи другу мову в статус «не чужої», ми ставимо завдання формування вторинної мовної особистості, здатної проникати в «дух» мови, що вивчається, в «плоть» культури того народу, з яким повинна здійснюватися міжкультурна комунікація» [13]. Базовим для формування полікультурної мовної особистості в системі методичних підходів викладання іноземної мови за професійним спрямуванням є компетентнісний підхід. Учені виділяють в структурі полікультурної мовної особистості різні компетентності. Одні пропонують розрізняти лінгвістичну, лінгвокультурологічну, практичну, комунікаційно-технологічну компетентності.

Що стосується практики викладання іноземної мови за професійним спрямуванням пропонується виділяти особливий вид компетентності – полікультурність, під якою розуміється комплексна якісна характеристика індивіда, результативний блок, сформований через знання не тільки рідної, а й інших культур, вміння застосовувати свої знання в процесі міжкультурної комунікації (в широкому значенні), досвід міжкультурного спілкування, толерантне ставлення до представників інших культур, поведінкові реакції в умовах міжкультурного спілкування [1].

Багатий дидактичний матеріал, що забезпечує розширення знань студентів про особливості тієї чи іншої етнокультури, містить різні довідкові видання. Перш за все, це лінгвокраєзнавчі і етнолінгвістичні словники, енциклопедії символів. На просунутому етапі навчання іноземній мові за професійним спрямуванням джерелом полікультурної інформації можуть стати також лінгвокраєзнавчі матеріали з мас-медіа, автентичні тексти, розміщені в мережі Інтернет [3].

Слід зазначити, що пізнання полікультури є не тільки засобом формування полікультурної компетентності, а й сприяє більш глибокому розумінню і осмисленню культури народу. Тому різні види завдань, в яких використовується етнокультурологічний матеріал, викликають жвавий інтерес у іноземних студентів, є потужним стимулом вдосконалення знань з іноземної мови за професійним спрямуванням як мови-посередника, що забезпечує діалог представників різних культур.

На кафедрі українознавства та гуманітарної підготовки УМСА для навчання іноземних студентів використовуються комплекти текстів з граматичними завданнями на теми:

- міста України (Полтава, Київ, Харків);
- поети і письменники (Шевченко, Сковорода, Котляревський, Гоголь);
- видатні вчені-полтавчани (Кондратюк, Скліфосовський);

- свята, звичаї і традиції українців;
- історія виникнення та розвитку УМСА;
- проблеми збереження навколишнього середовища і захисту миру;
- проблема вибору і отримання майбутньої професії.

Вивчення української мови як іноземної у мовному середовищі, безумовно, тісно пов'язане з регіональними особливостями міста перебування іноземних студентів. Разом із культурним контекстом, на власне мовному рівні іноземні студенти активно засвоюють мовні одиниці, що не належать до літературної мови, зокрема молодіжний сленг, колоквиальні елементи, а також діалектизми та міське койне.

Для ефективного засвоєння діалектизмів, національно-маркованої лексики, культурем варто ознайомлювати іноземних студентів з різними жанрами фольклору. Саме у фольклорному дискурсі концентруються колективні знання про довколишній світ і передаються за допомогою вербальних формул, культурних кодів, для вживання яких необхідно досконало володіти мовою. Крім текстових особливостей, фольклорному дискурсу притаманний прагматичний бік, який виявляється в тому, що функціонує як система кодів, які сприяють орієнтуванню індивіда у своєму культурному просторі, і водночас дають змогу іноземцеві проникнути у цей простір [8, с. 274].

На думку С. Тер-Мінасоевої, культурний компонент – це невід'ємна ознака мови, а не просто певна культурна інформація, що передається через мову. У мові накопичуються, зберігаються культурні цінності та відображуються у «лексичі, граматиці, ідіоматиці, прислів'ях, приказках, у фольклорі, в художній та науковій літературі, у формах писемного та усного мовлення» [12, с. 14].

Регіональний лінгвокраїнознавчий аспект чітко простежується на матеріалі посібників з навчання української мови як іноземної, які видані на кафедрі українознавства та гуманітарної підготовки УМСА. У сучасному посібнику «Читаємо українською» [6; 7] спостерігаємо використання країнознавчого та культурологічного матеріалу, пов'язаного саме з рідним містом. У посібнику подано опис певних міських пам'яток, реалій. Посібник містить відомості й про історію, культуру, політичний устрій та соціальні умови життя українського народу в цілому. Все це сприяє соціокультурній адаптації іноземних студентів до україномовного середовища. До всіх текстів передбачений лексико-граматичний матеріал із перекладом англійською мовою. Післятекстові питання укладені з урахуванням таких психологічних процесів як логічне мислення, пам'ять, володіння мовним оформленням думки, емоційне ставлення до подій та героїв. Вправи націлені на сприяння кращому засвоєнню лексики й активного вживання її в мовленні.

Також варто залучати іноземних студентів до певних обрядодійств – і як спостерігачів, і як учасників. Як приклад, може слугувати екскурсія в с. Великі Будища, де в Музеї весілля студенти захоплено споглядали збережені селянами столітні рушники, вишиванки, предмети українського побуту й інтер'єру. Іноземці приміряли етнічне весільне вбрання, охоче брали участь у традиційних обрядових діях.

Відвідавши національний музей-заповідник українського гончарства в с. Опішне, студенти-іноземці не лише подивувалися експонатами з колекцій українських майстрів-гончарів і художників-керамістів, а й мали змогу власноруч виготовити глиняні вироби.

Традиційно викладачі проводяться екскурсії по Полтавщині і Україні, такі як «Дорогами Івана Котляревського», «Подорож по Гоголівським місцям Полтавщини (Диканька, Миргород, Сорочинці)», «Опішня – столиця гончарства України», «Таємниці та містериї Закарпаття (Чернівці, Яремче, Львів)», «Межигір'я (Київ)», «Софіївський дендропарк – перлина України (Умань)», «Петриківський розпис – національне надбання України (Дніпро)», «Хортиця. Запорізька Січ», «Вінниця, М.І. Пирогов» та ін.

На нашу думку, проведена виховна робота та підбір текстового матеріалу дають можливість іноземним студентам будувати власні висловлювання для безпосереднього спілкування, а також вивчити інформацію про соціокультурних особливості і традиції Полтавщини та всієї України. Пропоновані тексти адаптовані й відповідають пізнавальним комунікативним потребам іноземних студентів, що в свою чергу сприяє підвищенню інтересу і бажання займатися самостійно. Відібрані тексти обов'язково супроводжуються переглядом навчальних фільмів, листівок і фотографій.

Використання соціокультурного підходу на заняттях з української мови як іноземної сприяє ефективному навчанню мови та підвищує мотивацію до її вивчення. Кожне нове покоління, вивчаючи і освоюючи мову, прилучається, завдяки їй, до колективного досвіду, знань про навколишню дійсність, соціальних цінностей, загальноприйнятими нормам поведінки.

Висновки і пропозиції. Лінгвокраїнознавство, таким чином, з одного боку, включає в себе вивчення мови, а з іншого, дає певну інформацію про країну досліджуваної мови. В процесі навчання української мови як іноземної елементи країнознавства поєднуються з мовними явищами і виступають не тільки як засіб комунікації, а й як спосіб ознайомлення іноземних студентів з новою для них дійсністю. Будь-яка культура (духовна, матеріальна, національна) втілюється в мові. Мова – ланка між людиною і навколишнім світом. Накопичена інформація, передана засобами мови, що вивчається, формує лінгвокультурологічну компетенцію іноземного студента, надаючи допомогу в здійсненні міжкультурної комунікації.

Процес формування соціопрагматичної компетентності студентів-іноземців у вищих навчальних закладах – це соціально-педагогічне явище, в яке включені студенти, керівники вишів, куратори, викладачі, представники органів в студентському гуртожитку.

Список літератури:

1. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурных коммуникаций. Москва : Наука, 2003. 288 с.
2. Гумбольдт фон В. Язык и философия культуры. Москва : Прогресс, 1985. 452 с.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 363 с.
4. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія. Київ : Вища школа, 2008. 327 с.
5. Кушнір І.М. Компоненти полікультурної компетентності іноземних студентів. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. 2008. URL: <http://www-center.univer.kharkov.ua/vestnik/full/49.pdf> (дата звернення: 28.03.2019).
6. Лещенко Т.О., Шевченко О.М. Соціокультурний аспект посібника з української мови для іноземних студентів. *Актуальні питання медичної (фармацевтичної) освіти іноземних громадян: проблеми та перспективи* : збірник статей навч.-наук. конф. з міжнар. участю, 22 листопада 2018 р. Полтава, 2018. С. 51–54.
7. Лещенко Т.О., Шевченко О.М., Козуб Г.М. Читаємо українською : посібник для іноземних студентів III курсів (соціокультурний аспект). I частина. Полтава : ФОП Гаража М.Ф., 2018. 129 с.
8. Редька М. Лінгвокраїнознавчий аспект у курсі української мови як іноземної: реалізація в умовах мовного середовища та іншомовного простору. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2013. Випуск 8. С. 270–274.
9. Романенко М.А. Языковая личность инофона и особенности её формирования у китайских учащихся. *Актуальные проблемы организации учебного процесса и обучения иностранных граждан в высших учебных заведениях* : сб. науч. статей / С.И. Лебединский (отв. ред.). Минск, 2010. С. 8–16.
10. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля К, 2010. 844 с.
11. Строганова Г. Концептуальні підходи до засвоєння української мови іноземними студентами. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* : зб. наук. праць. Львів, 2008. Вип. 3. С. 173–179.
12. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : Слово Slovo, 2000. 624 с.
13. Халеева И.И. Вторичная языковая личность как реципиент инофонного текста. *Язык-система. Язык-текст. Язык-способность* : сб. ст. Москва : Ин-т рус. яз. РАН, 1995. С. 280–287.